

Η Δύση απέναντι στην πρόκληση του Μιχαήλ Γκορμπατσώφ

«**Η** Δύση φαίνεται να έχει καταληφθεί από αποβλάκωση» απέναντι στον Μιχαήλ Γκορμπατσώφ. Αυτή είναι η γνώμη του Αντρέ Φονταίν, διευθυντή της εγκυρότερης ευρωπαϊκής εφημερίδας. Ο Φονταίν οικτρίζει τη διανοητική αδράνεια της Δύσης που την εμποδίζει να συνειδητοποιήσει τι γίνεται στην ΕΣΣΔ. Πολύ περισσότερο δεν μπορεί να αντιδράσει συγκροτημένα στην *επίφοθη πρόκληση* που συνιστά γι' αυτήν η «ΕΣΣΔ που ξαφνικά ξύπνησε», για να μεταχειριστούμε μια ακόμα φόρμουλα του Φονταίν.¹

Αναποδογυρίζοντας την τακτική που μέχρι τώρα ακολούθησε, η ΕΣΣΔ πρότεινε τη σύναψη συμφωνίας για τα όπλα μέσου βεληνεκούς, στα πλαίσια της λεγόμενης «μηδενικής επιλογής», αποσυνδέοντας τις διαπραγματεύσεις για αυτή την κατηγορία όπλων από τις διαπραγματεύσεις για τα διαστημικά-αμυντικά και τα στρατηγικά επιθετικά όπλα. Η σύνδεση αυτή ακριβώς είχε εμποδίσει τη συμφωνία στη συνάντηση κορυφής του Ρέγκια-δικ.

Όχι τυχαία, ένα μοσχοθίτικο θέατρο ετοιμάζεται φέτος να ανεβάσει ένα ιστορικό δράμα σε δύο πράξεις, που αφηγείται, ούτε λίγο, ούτε πολύ, τις διαμάχες των Μπολσεβίκων πριν από την υπογραφή της συνθήκης του Μπρεστ Λιτόβσκ. Η αναλογία είναι χτυπητή. Στ' αλήθεια όμως, αν ο Λένιν χρειάστηκε αυτήν την ταπεινωτική ειρήνη για να σώσει την επανάστασή του, μήπως το ίδιο συμβαίνει με την επανάσταση του Γκορμπατσώφ, τηρουμένων των αναλογιών;

Από τον Ιούλιο και δάθε, ο Γενικός Γραμματέας χρησιμοποιεί αυτόν τον όρο για να περιγράψει τις μεταρρυθμίσεις του. Το πράγμα, έχει από μόνο του σημασία σε μια χώρα τόσο προσεκτική με τις λέξεις και δη τις «ιερές». Αλλά πράγματι, το βάθος και η ριζοσπαστικότητα των αλλαγών έχουν φτάσει σε τέτοιο σημείο που ενέχουν στοιχεία επανάστασης ως προς το υφιστάμενο σύστημα. Πρόκειται για μεταβολές ιστορικής κλίμακας, τέτοιες που κανονικά συντελούνται σε διαστήματα δεκαετιών στην ιστορία μιας χώρας.

Όλα δείχνουν ότι θρυσκόμαστε ακόμα στην αρχή αυτής της διαδικασίας. Τα προβλήματα έχουν τεθεί, δεν έχουν όμως λυθεί. Πολύ προτού η μεταρρύθμιση αποδόσει τους οικονομικούς της καρπούς, έχει να αντιμετωπίσει την αντίδραση στο πολιτικό επίπεδο. Η μεταρρύθμιση παράγει τους αντιπάλους της κι η επανάσταση φέρνει άφευκτα την αντεπανάσταση. Η ίδια η δύναμη των πραγμάτων, αλλά και η συνείδηση των προβλημάτων,

σπρώχνουν την ηγεσία Γκορμπατσώφ να ριζοσπαστικοποιήσει τη Μεταρρύθμιση για να απαντήσει στο διευρυνόμενο μέτωπο των αντιπάλων της. Οι εξελίξεις επιταχύνονται και δραματοποιούνται, προσεγγίζοντας διαρκώς στο επίκεντρο των μηχανισμών άσκησης της εξουσίας.

Η ΕΣΣΔ δεν είναι μια οποιαδήποτε χώρα. Από την έκβαση της σύγκρουσης στη Μόσχα εξαρτάται η μορφή των διεθνών σχέσεων, για πολλά χρόνια. Αλλά κι αντίστροφα, ο τρόπος με τον οποίο η Δύση, η Ευρώπη και οι διάφορες πολιτικές δυνάμεις θα απαντήσουν τώρα στις διπλωματικές πρωτοβουλίες του Γενικού Γραμματέα, θα καθορίσει και τις μελλοντικές τους σχέσεις με την Ανατολή.

Η τελευταία πρόταση για τους ευρωπαικούς εξυπηρετεί βέβαια και βραχυπρόθεσμες πολιτικές σκοπιμότητες. Στο Ρέγκιαβικ και μετά από αυτό, φάνηκε καθαρά ότι η Αμερική του Ρήγκαν δεν μπορεί και δεν θέλει να κάνει ουσιαστικές παραχωρήσεις σε ότι αφορά το πρόγραμμα SDI. Αντίθετα, πανίσχυρα ιδιωτικά συμφέροντα και η άκρα δεξιά, με τη συμπαράσταση των γερακιών του Πενταγώνου και σε συνθήκες σχεδόν πολιτικού κενού στην Ουάσιγκτον, έσπρωχναν τον Πρόεδρο σε μια τυχοδιωκτική πολιτική, που αναπότερπα πυροδοτούσε την κλιμάκωση της έντασης Ανατολής – Δύσης.

Ανακόπτοντας τα σχέδια αυτά, η σοβιετική πρόταση προσφέρει στον αμερικανό πρόεδρο μια θαυμάσια ευκαιρία να βγει από την τρικυμία του Ιρανγκαίητ και να ανανεώνει τις προσδοκίες νέων συμφωνιών για τους εξοπλισμούς. Ταυτόχρονα θέτει *οδυνηρά διλήμματα* στη Δύση που είχε προτείνει τη «μηδενική» λύση στην Ευρώπη, όταν δεν υπήρχε καμιά πιθανότητα να τη δεχθεί η ΕΣΣΔ. Εντείνει, πλάι στην κλασσική *σύγκρουση ιεράκων-περιστερών*, τις λανθάνουσες *συγκρούσεις «ατλαντιστών» και «ευρωπαϊστών»* στην Ευρώπη, *«ατλαντιστών» και «απομονωτιστών»* στην Αμερική κι ακόμα, τη διαμάχη ανάμεσα στους *οπαδούς των πυρηνικών όπλων* κι αυτούς της συμβατικής αποτροπής με τα νέα, *«έξυπνα» συμβατικά όπλα*.

Αυτό φάνηκε γρήγορα στις αντιφατικές και χαώδεις αντιδράσεις των πρώτων ημερών μετά την υποβολή της τελευταίας πρότασης – που έχουμε υπόψη μας καθώς γράφουμε αυτές τις γραμμές. Και που κυμάνθηκαν από τις κραυγές για νέο «Μόναχο» του γάλλου Υπουργού Άμυνας² μέχρι τον ενθουσιασμό του Γκένσερ, αποδεικνύοντας και πάλι αυτό που εντοπίσαμε στην αρχή: τον κοντοπρόθεσμο, αντιφατικό και συγχισμένο τρόπο που η Δύση αντιμετωπίζει το φαινόμενο Γκορμπατσώφ. Όπως σχολίασαν οι Times³ του Λονδίνου, «την ικανότητα του Γκορμπατσώφ να εκπλήσσει, συναγωνίζεται μόνο η ικανότητά του να κάνει τη Δύση να αναρωτιέται».⁴

Η νέα πρόταση έχει άμεσο αποδέκτη τις Ηνωμένες Πολιτείες, αποτελεί όμως κατά βάθος μια *πρόκληση για την Ευρώπη*. Οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις ήταν αυτές που αντέδρασαν στις ριζικές περικοπές των πυρηνικών όπλων και τη μηδενική λύση που συζητήθηκαν στο Ρέγκιαβικ. Τώρα καλούνται να πάρουν τις ευθύνες τους.

Για την Ευρώπη είναι κρίσιμη η στιγμή, και ιδιαίτερα για τις πολιτικές δυνάμεις που προτιμούν μια Ευρώπη ενωμένη, περισσότερο ανεξάρτητη απέναντι στην Αμερική και ισορροπημένη απέναντι στην Ανατολή. Από τον τρόπο που θα αντιδράσουν θα κριθεί το ίδιο το μέλλον του αυτόνομου ρόλου της ηπείρου.

Ο Γκορμπατσώφ χρειάζεται *στρατηγικά* μια συμφωνία για τη Δύση κι είναι διατεθειμένος να κάνει παραχωρήσεις για να την πετύχει, αφού οι μεταρρυθμίσεις του κινδυνεύουν να καταποντισθούν και η οικονομία του να υποφέρει, αν χρειαστεί η ΕΣΣΔ να ακολουθήσει τη νέα κούρσα των εξοπλισμών στο διάστημα και τις νέες τεχνολογίες που, μπροστά της, αυτά που ξέραμε θα μοιάζουν με παιδικό παιχνίδι, κατά την έκφραση του Μπράουν, Υπουργού Άμυνας του Κάρτερ. Η Ευρώπη θα τον βοηθήσει ή θα εξακολουθήσει την αρνητική στάση που και το δικό της μέλλον υπονομεύει; Αυτό είναι το κεντρικό της πρόβλημα σήμερα. Κι ας μην ξεχνάμε: αν ο Γκορμπατσώφ ξεκινά από θέσεις αδυναμίας,

αυτό έχει μάλλον εντείνει, παρά περιορίσει τις φιλοδοξίες της πολιτικής του. Αλλά βέβαια είναι υποχρεωμένος με τη σειρά του, να την προσαρμόζει στις πραγματικότητες που συναντά, καθώς σχεδόν ποτέ η ιστορία δεν απαντά μονοσήμαντα στα προβλήματα που θέτει.

Μια επανάσταση από τα πάνω

Με τα μελανότερα χρώματα περιγράφει την κατάσταση στην ΕΣΣΔ η τελευταία εισήγηση του Μιχαήλ Γκορμπατσώφ στην Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΣΕ⁵. Πριν από λίγο καιρό το κείμενο αυτό θα είχε ασφαλώς χαρακτηριστεί αντισοβιετικό. Τώρα είναι η ίδια η κορυφή της σοβιετικής εξουσίας που αποκαλύπτει την κρίση.

Μακροσκοπικά η κρίση αποτυπώνεται βέβαια στους οικονομικούς δείκτες. Για να αναφέρουμε ένα μόνο παράδειγμα, με τα σημερινά μεγέθη ανάπτυξης των οικονομιών τους, η Ιαπωνία θα ξεπεράσει την ΕΣΣΔ σε έξι και η Δυτική Γερμανία σε δώδεκα χρόνια. Πίσω από τα νούμερα αυτά κρύβεται η προϊούσα αποτελμάτωση και παρακμή της σοβιετικής κοινωνίας και της πολιτικής και διοικητικής μηχανής, η επέκταση της παθητικότητας, της αδιαφορίας για τα κοινά, του αλκοολισμού και της διαφθοράς, που τόσο γλαφυρά έχουν περιγραφεί από την ίδια τη σοβιετική ηγεσία.

Η κρίση δεν απειλίζει το καθεστώς με ανοιχτή αμφισβήτηση. Το υπονόμει όμως στις ίδιες τις βάσεις της κοινωνικής οργάνωσης. Ιστορικοί λόγοι και οι διαμορφωμένες πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες εμπόδισαν την οποιαδήποτε αξιοσημείωτη αντιπολιτευτική δραστηριότητα. Αυτό καθυστέρησε την απάντηση της σοβιετικής κοινωνίας στην κρίση, δεν την απέτρεψε όμως, αφού τελικά βρήκε το δρόμο της μέσα από μία μερίδα της ίδιας της ηγεσίας.

Ίσως η παράταση της στασιμότητας που προηγήθηκε της ανάδειξης του Γκορμπατσώφ επιτάχυνε τις εξελίξεις. Σίγουρα πάντως, οι μεταρρυθμίσεις που σήμερα συντελούνται ή σχεδιάζονται στην ΕΣΣΔ ξεπερνάνε κατά πολύ τον περιορισμένο χαρακτήρα μιας τεχνοκρατικής μεταρρύθμισης, προορισμένης να αναβαθμίσει το ρόλο των μάνατζερς. Όχι τυχαία, ο ίδιος ο Γκορμπατσώφ αρέσκεται, από τον Ιούλιο και μετά να μιλά για επανάσταση.⁶ Μια επανάσταση όμως, που γίνεται από τα πάνω, από την κορυφή. Έχοντας στα χέρια του τους μηχανισμούς μιας παντοδύναμης εξουσίας, ο Γκορμπατσώφ και οι μεταρρυθμιστές του μπόρεσαν άνετα να προχωρήσουν τα πρώτα βήματα της προσπάθειάς τους.

Ίσως όμως αυτό να μην κρατήσει για πολύ: το αρχικό πλεονέκτημα μπορεί να μεταβληθεί σε μειονέκτημα. Η μεταρρύθμιση αναγκαστικά θίγει συμφέροντα και προνόμια που δεν απορρέουν και από μία ορθολογική κατανομή της εξουσίας, αλλά από ένα αμετακίνητο και αυστηρά ιεραρχημένο σύστημα κατανομής της. Ένα μέρος από αυτά δεν μπορούν να δικαιολογηθούν με βάση την επίσημη ιδεολογία του καθεστώτος και κάθε ανάπτυξη της διαφάνειας και της δημοσιότητας αναγκαστικά αποτελεί για αυτά απειλή. Εντούτοις οι κάτοχοι και οι χρήστες τους βρίσκονται ακριβώς στο διευθύνοντα μηχανισμό, αυτόν δηλ. που αποφασίζει για την μεταρρύθμιση και είναι επιφορτισμένος να την υλοποιήσει. Δεν είναι λοιπόν παράξενο που συχνά, αντί να υλοποιεί την μεταρρύθμιση, ο μηχανισμός αυτός καταδιώκει τους οπαδούς της.

Κάθε περιορισμός της διαπάλης που συνοδεύει την μεταρρύθμιση, στα στενά πλαίσια των κατεχόντων, κινδυνεύει να οδηγήσει στην υπονόμηση και ίσως στην ανατροπή της. Από την άλλη μεριά, τα ευρύτερα στρώματα των σοβιετικών εργαζομένων έχουν συνηθίσει στην απάθεια των περασμένων χρόνων, δεν έχουν καμμία παράδοση πολιτικών ή συνδικαλιστικών αγώνων και προς το παρόν, η οποιαδήποτε αλλαγή σημαίνει για αυτά περισσότερες θυσίες, με αντάλλαγμα μια μελλοντική υπόσχεση. Ένας τρόπος για να επιτευχθεί η κινητοποίησή τους, τουλάχιστο στο μέτωπο της παραγωγής, αν όχι της

πολιτικής, πρέπει τουλάχιστο να νοιώσουν ότι συμμετέχουν σε κάποιο βαθμό στις αποφάσεις, να «υπευθυνοποιηθούν».

Αυτοί οι δυο λόγοι, παροτρύνουν τη σοβιετική ηγεσία να πειραματισθεί προωθώντας πρωτόγνωρες για την ΕΣΣΔ μορφές κοινωνικής συμμετοχής και ελέγχου και απειλώντας τους κατόχους όλων των εξουσιών να τους θέσει υπό δημόσιο έλεγχο, όχι μόνο από τον τύπο, όπως έγινε μέχρι τώρα, αλλά και με τη μορφή αληθινών εκλογών με μυστικές ψηφοφορίες και πολλαπλές υποψηφιότητες. Πολιτικά μεταφέρει το «γήπεδο» της σύγκρουσης, για να υπερκεράσει τις αντιδράσεις του μηχανισμού και να θρει ενδεχομένως συμμάχους.

Κάνοντάς το όμως, εντείνει η ίδια τις διαφοροποιήσεις σε όλη την κλίμακα του μηχανισμού (περισσότερο και της κοινωνίας –προς το παρόν λιγότερο). (Μάλιστα τις εξάγει και στα αδελφά κόμματα και καθεστώτα). Διευρύνεται και συγκροτείται το μέτωπο των αντιπάλων της νέας πολιτικής κάτι που με τη σειρά του αναγκάζει την ηγεσία να απαντήσει ριζοσπαστικοποιώντας την πολιτική της και βαθαινοντας τη μεταρρύθμιση.

Το βάθος της κρίσης και η ευρύτητα των απαιτούμενων αλλαγών κάνουν απίθανο να βρεθεί ένα νέο σημείο ισορροπίας σύντομα. Αντίθετα, συσσωρεύονται τα στοιχεία της επόμενης σύγκρουσης και μάλιστα πλησιάζουν γρήγορα τον κεντρικό πολιτικό μηχανισμό, αν κρίνουμε από το δραματικό τόνο (απειλή για παραίτηση και δυσκολίες στη σύγκληση της Κεντρικής Επιτροπής) που δίνει ο Γενικός Γραμματέας.

Αποφασιστικής σημασίας πολιτικές μάχες, με τεράστιες επιπτώσεις μέσα κι έξω από την ΕΣΣΔ, φαίνεται να είναι μπροστά μας. Ένα πιθανό, «κρίσιμο» σημείο είναι η κομματική συνδιάσκεψη, στη Μόσχα το 1988.

Μεταρρυθμίσεις και εξωτερική πολιτική

Οι διεθνείς προκλήσεις που αντιμετωπίζει η ΕΣΣΔ υπαγορεύουν εν μέρει την ανάγκη των μεταρρυθμίσεων στο εσωτερικό. Με τη σειρά τους, οι εσωτερικές μεταρρυθμίσεις προσδιορίζουν επίσης την εξωτερική πολιτική. Πρόκειται για απλή αντανάκλαση του μεγαλύτερου από ποτέ διεθνούς ρόλου που παίζει τώρα η ΕΣΣΔ, σε ένα κόσμο περισσότερο αλληλοεξαρτώμενο από ποτέ. Την περασμένη δεκαετία είδαμε μια εντυπωσιακή ανάπτυξη της σοβιετικής στρατιωτικής ισχύος που συνοδεύτηκε όμως από την σχετική εξασθένηση της διεθνούς οικονομικής θέσης και της πολιτικής επιρροής της ΕΣΣΔ στον κόσμο. Δυστυχώς για τη σοβιετική ηγεσία, η αντιφατική αυτή εξέλιξη δεν ήταν ο καλύτερος τρόπος για την προάσπιση των εθνικών συμφερόντων της ΕΣΣΔ.

Το Αφγανιστάν ήταν ασφαλώς μια πρώτης τάξεως ευκαιρία, για να ανακαλύψει η ηγεσία αυτή οδυνηρά, ότι η χρήση της ισχύος μπορεί να μην είναι καθόλου αποτελεσματική, όταν δεν εντάσσεται σ' ένα κατ' εξοχήν πολιτικό πλαίσιο στρατηγικής.

Η πολιτική και στρατιωτική ηγεσία του ΝΑΤΟ δεν μπορούσε να βρει καλύτερο σύμμαχο από την ΕΣΣΔ του Μπρέζνιεφ, το Αφγανιστάν και την Πολωνία, στην προσπάθειά της να πείσει τους Ευρωπαίους να δεχθούν τους Κρουζ και Πέρσινγκ.

Την αλληλεξάρτηση αυτή των πολιτικών εξελίξεων σε Ανατολή και Δύση, την συνειδητοποίησαν έγκαιρα καθώς φαίνεται οι.... μυστικές υπηρεσίες, αν τουλάχιστο πιστέψουμε τη σοβιετική επιθεώρηση «MOSCOW NEWS», σύμφωνα με την οποία η CIA κατέδωσε στην ΚGB τα ονόματα δύο σοβιετικών συγγραφέων που είχαν εκδόσει βιβλία τους με ψευδώνυμο στη Δύση. Επρόκειτο για τους Σινιάφσκι και Ντάνιελ και προκαλώντας τη σύλληψή τους, υποστηρίζει η σοβιετική επιθεώρηση, η CIA προσπάθησε να αμαυρώσει την εικόνα της ΕΣΣΔ στον κόσμο και την αριστερά, που ήταν αρκετά θετική από την εποχή του Χρούτσεφ⁷.

Πέρα όμως από τις συνωμοσίες των μυστικών υπηρεσιών, κανείς δεν μπορεί να εμποδίσει τους Ευρωπαίους κι από τις δύο όχθες του Έλβα, να κάνουν τις αναπόφευκτες συγκρίσεις τους. Τι ελκτική δύναμη μπορεί να έχει μια αυταρχική και αρτηριοσκληρωμένη αυτοκρατορία βλοσυρών γερόντων, όταν προσφέρει λιγότερες δημοκρατικές ελευθερίες, χαμηλότερο βιοτικό επίπεδο και επεμβάσεις στους γείτονές της;

Από την άλλη μεριά, η απορρόφηση ζωτικών πόρων για τις πολεμικές δαπάνες εντείνει τις ανισορροπίες της σοβιετικής οικονομίας και υπονομεύει την ανάπτυξή της, αντίθετα με τις ΗΠΑ όπου, τουλάχιστο βραχυπρόθεσμα, οι δαπάνες αυτές ήταν η ατμομηχανή της τελευταίας ανάκαμψης. Πρόκειται για φαύλο κύκλο, αφού μάλιστα η παραγωγή ανάλογων οπλικών συστημάτων στοιχίζει περισσότερο στην ΕΣΣΔ από ότι στις ΗΠΑ.

Αυτός ο φαύλος κύκλος υπονομεύει ιδιαίτερα την ελαφρά βιομηχανία, που είναι όμως απαραίτητη για την ικανοποίηση ζωτικών αναγκών του Πληθυσμού. Από την ικανοποίηση αυτή εξαρτάται σε ένα βαθμό, με τη σειρά της και η ίδια η απόδοση και το ενδιαφέρον των εργαζομένων.

Αυτό το σύνολο από πολιτικούς και οικονομικούς λόγους, όχι μόνο επιτάχυναν τον ερχομό της μεταρρυθμιστικής ηγετικής ομάδας στην εξουσία, αλλά την υποχρεώνουν, για ένα τουλάχιστο διάστημα να πολλαπλασιάζει τις «επιθέσεις ειρήνης» και «γοητείας» προς τη Δύση, να κάνει περισσότερες παραχωρήσεις και να παίρνει εντυπωσιακές διπλωματικές πρωτοβουλίες. Στις προτεραιότητες αυτής της νέας σοβιετικής πολιτικής, εξέχουσα θέση έχει το πρόβλημα των εξοπλισμών.

Από το SDI στους Ευρωπυραύλους από την Αμερική στην Ευρώπη

Δικαιολογημένα το πρόγραμμα SDI θεωρείται το επίκεντρο του μετασχηματισμού της αμερικάνικης αμυντικής πολιτικής επί Ρήγκαν. Αποτελεί ένα βιομηχανικό – στρατιωτικό σχέδιο – πιλότο, που οι εμπνευστές του οραματίζονται ανάλογα των σχεδίων Μανχάταν και Απόλλων, προορισμένο να παγιώσει ή να δημιουργήσει τις βάσεις της παγκόσμιας τεχνολογικής ηγεμονίας των ΗΠΑ και να τη μετατρέψει παράλληλα σε στρατιωτική υπεροχή μέσω των νέων όπλων στο διάστημα και των υψηλών τεχνολογιών. Ο «επίσημος» στόχος του, η προστασία δηλαδή από τους εχθρικούς πυραύλους, αν και μάλλον απραγματοποίητος, είναι πολύ δημοφιλής.

Αντιμέτωπος με αυτή τη διόλου ευκαταφρόνητη πρόκληση, ο Μιχαήλ Γκορμπατσώφ επιστράτευσε όλα τα μέσα για να πιέσει στην κατεύθυνση κάποιων αμερικανικών παραχωρήσεων στο θέμα του SDI. Έφτασε στο σημείο ΕΣΣΔ να υποσχεθεί κάποια συνεργασία στο θέμα της «διεθνούς τρομοκρατίας» που αποτέλεσε την έμμενη ιδέα της πολιτικής Ρήγκαν–Σουλτζ.

Η καμπάνια όμως και οι πολιτικές πιέσεις εναντίον του SDI είχαν από την αρχή να αντιμετωπίσουν ένα σοβαρό πρόβλημα. Η αμερικανική κοινή γνώμη είχε γνωρίσει, ήδη από τα τέλη της περιόδου του Κάρτερ, μία έντονη πολιτική και ιδεολογική μετατόπιση προς την δεξιά και ενίοτε την άκρα δεξιά. Αυτό εκφράστηκε, όχι μόνο σε πολιτικό, αλλά και σε κοινωνικό επίπεδο⁸. Η ανάδειξη του Ρήγκαν ήταν προϊόν αυτών των μεταβολών που με τη σειρά της επιτάχυνε. Ήδη από το 1983, ο «πατριάρχης» της αμερικανικής διπλωματίας Τζώρτζ Κένναν παρατηρούσε ότι θα χρειαζόνταν χρόνια και πολλές προσπάθειες για να αλλάξει το ψυχροπολεμικό κλίμα στον αμερικανικό πληθυσμό⁹.

Ειδικότερα το πρόγραμμα SDI είναι πολύ δημοφιλές και μάλιστα η δημοτικότητά του αυξήθηκε μετά από την πρωτοφανή προπαγανδιστική εκστρατεία που ακολούθησε τη συνάντησή στην Ισλανδία¹⁰. Ακόμα κι η ευρωπαϊκή κοινή γνώμη μοιάζει σε αυτό το ζήτημα μάλλον συγχισμένη, κάτι που εξηγείται από την τεχνική πολυπλοκότητα του

θέματος, το «αμυντικό» περιτύλιγμα και τον μελλοντικό χαρακτήρα ενός προγράμματος, του οποίου δυσκολεύεται να αντιληφθεί επαρκώς τις στρατηγικές και τεχνολογικές συνέπειες¹¹.

Από την αρχή λοιπόν, η σοβιετική επίθεση εκδηλώθηκε ευκολότερα σε «περιφερειακά» θέματα όπως είναι οι πυρηνικές δοκιμές. Οι δοκιμές είναι βέβαια πολύ λιγότερο δημοφιλείς από το SDI, ωστόσο είναι απαραίτητες για το πρόγραμμα. Ακόμα, οι υποχωρήσεις στο θέμα των γαλλο-αγγλικών πυρηνικών όπλων έκαναν μια συμφωνία για τους ευρωπαϊκούς πιθανή. Ποιος στην Ευρώπη θέλει στο έδαφός του τέτοια όπλα- στόχους. Άλλωστε, όσο κι αν κατά βάθος είναι αντιφατικό, η κοινή γνώμη τάσσεται πάντα υπέρ μιας συμφωνίας μείωσης των πυρηνικών οπλοστασίων και στην Ευρώπη και στην Αμερική. Η μεγάλη επιτυχία του Ρήγκαν, ήταν ακριβώς ότι παρουσίασε το SDI σαν ένα αμυντικό πρόγραμμα που δεν προσθέτει όπλα αλλά προστατεύει από αυτά.

Υποχωρώντας στα «περιφερειακά» θέματα και πιέζοντας για μια συμφωνία, ο Γενικός Γραμματέας δημιούργησε έντονες προσδοκίες για πρόοδο του αφοπλισμού κι εξαρτώντας την στο τέλος από το SDI, άσκησε στο πρόγραμμα το μάλιστα της πολιτικής πίεσης που μπορούσε.

Η τακτική αυτή έχει και τα όριά της, όπως έδειξε το Ρένκιαβικ κι οι εξελίξεις που ακολούθησαν. Ο Ρήγκαν δεν μπορεί και δεν θέλει να αποποιηθεί το «παιδί» του. Η Αμερική δε νοιώθει την ανάγκη να τα παρατήσει και δεν υπάρχουν άμεσα ούτε εναλλακτικοί τρόποι χρηματοδότησης των πολεμικών της βιομηχανιών, ούτε και αξιόλογες, ολοκληρωμένες εναλλακτικές προτάσεις για την αμυντική πολιτική. Στο Δημοκρατικό Κόμμα συνωθούνται πολλές φιλοδοξίες και λίγες ιδέες, ενώ η μεγάλη πολιτική αλλαγή στη Γερουσία, μετά τις εκλογές του Νοεμβρίου, δεν μεταφράστηκε σε μεγάλη ιδεολογική μετατόπιση¹².

Τα γεράκια αντεπιτίθενται

Δυσάρεστο σοκ ήταν για το περιβάλλον του αμερικανού Προέδρου και την άκρα δεξιά γενικότερα, η συνάντηση κορυφής της Ισλανδίας. Λίγο προτού φύγει ο Πρόεδρος, η φιλορηγανική Wall Street Journal τον προειδοποιούσε ότι κινδυνεύει να θυσιάσει «την επιτυχέστερη θητεία μετά το Φραγκλίνο Ρούζβελτ» στο βωμό της «παραδοσιακής θεωρίας του ελέγχου των εξοπλισμών» που, «αντικειμενικά, είναι ψόφιο άλογο.» Και του υπενθύμιζε το τέλος του Κάρτερ¹³.

Αν και δεν υπέγραψε τις συμφωνίες, ο Ρήγκαν δικαιώσε την (προφητική διαίσθηση ή κάτι άλλο;) της εφημερίδας. Κινδύνευσε και ίσως κινδυνεύει ακόμα να έχει ένα τέλος χειρότερο από τον Κάρτερ με αφορμή μια υπόθεση που έχει να κάνει επίσης με ομήρους του Ιράν.

Το σίγουρο πάντως είναι, ότι εδώ και καιρό, έχει αποδειχθεί πέραν κάθε αμφιβολίας, μια ορισμένη συγγένεια ανάμεσα στο SDI και το Ιρανγκάιτ. Και στη μια και στην άλλη περίπτωση, η χάραξη της πολιτικής και, ιδίως στην περίπτωση του Ιράν, η υλοποίησή της, έγινε έξω από τον κανονικό κυβερνητικό μηχανισμό, Πεντάγωνο, Στάντλεϊ Ντιπάρτμεντ, CIA, που παρακάμφθηκε, προς όφελος αυτού που ο αμερικανικός τύπος ήδη αποκαλεί το «παρακράτος» της Ουάσιγκτον. Ο ίδιος τύπος κάνει λόγω για «ιδιωτικοποίηση της εξωτερικής πολιτικής» που διεξάγεται πλέον από έναν «ιστό αράχνης» δηλ. δεκάδες ιδιωτικές οργανώσεις, παλιούς φίλους και υποστηρικτές του Προέδρου, ακροδεξιούς επιχειρηματίες, απόστρατους στρατηγούς και παλιούς πράκτορες. Αυτή η ριζοσπαστική «νέα δεξιά» που ενοποίησε και έφερε στην εξουσία ο Ρήγκαν, καχύποπτη όχι μόνο απέναντι στο Κογκρέσσο και την ομοσπονδιακή γραφειοκρατία, αλλά και στο ίδιο το κατεστημένο

του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, οργάνωσε σε πρωτοφανή έκταση «παράλληλους» μηχανισμούς χάραξης και υλοποίησης της εξωτερικής πολιτικής και περηφανευόταν μάλιστα για την αποδοτικότητά τους¹⁴.

Το πρόγραμμα SDI το εμπνεύστηκε ακριβώς μια ομάδα τέτοιων φίλων του Προέδρου που, παρακάμπτοντας τις σοβαρές αντιρρήσεις των αρμόδιων υπηρεσιών του Πενταγώνου και τον ίδιο τον Υπουργό Άμυνας Ουαϊνμπέργκερ, έπεισαν τον Πρόεδρο να το υιοθετήσει. Στη συνέχεια, με τη φροντίδα του μέχρι πρότινος υπεύθυνου επικοινωνίας του Λευκού Οίκου Μπουκάναν, αποκλείστηκαν από κάθε σοβαρή σύσκεψη για θέματα αμυντικής πολιτικής όλοι όσοι δεν δήλωναν ανεπιφύλακτοι οπαδοί του προγράμματος. Ο ίδιος ο Πρόεδρος κρατήθηκε μακριά από κάθε κριτική άποψη. Παράλληλα, συγκροτήθηκε σε μόνιμη βάση ένα ισχυρό λόμπυ, από εξήντα περίπου υπερσυντηρητικές οργανώσεις, για την πολιτική καμπάνια υπέρ του SDI. Το λόμπυ αυτό χρηματοδοτείται γενναία από πολεμικές βιομηχανίες και διατηρεί στενές, σχεδόν υπηρεσιακές σχέσεις με το πεντάγωνο και την υπηρεσία που υλοποιεί το πρόγραμμα (SDIO).¹⁵

Το λόμπυ αυτό είδε το χάρο με τα μάτια του στο Ρένκιαβικ. Αμέσως μετά τη συνάντησή, οργάνωσε θιαστικά την αντιμετώπισή του ψαρεύοντας στα θολά νερά του Ιρανγκαίητ. Με τη συμπαράσταση ορισμένων σκληροπυρηνικών Ρεπουμπλικάνων κόγκρεσμεν, όπως ο Τζακ Κεμπ και πολεμικών βιομηχανιών, όπως η Λόκχιντ, έπεισαν ορισμένα σημαίνοντα στελέχη της κυβέρνησης Ρήγκαν να ασκήσουν πίεση στον Πρόεδρο ώστε να υιοθετηθεί τα πιο εξτρεμιστικά σχέδια στον τομέα των εξοπλισμών. Πράγματι και παρά τις κάποιες αντιρρήσεις του Σουλτς, του Καρλούτσι, και της στρατιωτικής ηγεσίας, οι Υπουργοί Άμυνας και Δικαιοσύνης Ουαϊνμπέργκερ και Μηζ συνηγόρησαν με σχετική επιτυχία υπέρ αυτών των σχεδίων στον Πρόεδρο. Η συνέχεια είναι γνωστή:

– υπαναχωρεί η αμερικανική πλευρά από τις προτάσεις που υποτίθεται ότι άφησε στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων» του Ρένκιαβικ¹⁶.

– Παραβιάζεται η συνθήκη SALT II και επιταχύνεται η διαδικασία υιοθέτησης της ιδιότυπης «ευρείας ερμηνείας» που δίνει η αμερικανική κυβέρνηση στην συνθήκη ABM και με την οποία διαφωνούν η ΕΣΣΔ, οι σύμμαχοι του ΝΑΤΟ και το αμερικανικό Κογκρέσο. Η SALT II και η ABM είναι οι σημαντικότερες συμφωνίες ελέγχου των εξοπλισμών.

– Γίνεται λόγος για «πρόωρη εγκατάσταση» ενός πρώτου τμήματος της αντιβαλλιστικής άμυνας το 1993–4.

– Εξαγγέλλεται το νέο στρατηγικό δόγμα της «ανταγωνιστικής στρατηγικής» σύμφωνα με το οποίο οι ΗΠΑ καθορίζουν σαν επιδίωξη της πολιτικής τους να υποχρεώσουν την ΕΣΣΔ να δαπανήσει περισσότερα για την άμυνά της¹⁷.

Είναι ενδιαφέρον ότι τα περισσότερα από αυτά και ανάλογα μέτρα που προτάθηκαν ή πάρθηκαν δεν έχουν ουσιαστική σκοπιμότητα. Όλοι συμφωνούν ότι η ΕΣΣΔ μπορεί άμεσα να παράγει πολύ περισσότερα από τα όπλα που περιορίζει η SALT II¹⁸. Η πρόωρη εγκατάσταση αμυνών, κατά τους πλέον αισιόδοξους υπολογισμούς, δεν πρόκειται να αναχαιτίσει πάνω από το 80% των εχθρικών πυραύλων, αφήνοντας τους άλλους να καταστρέψουν την Αμερική. Ακόμα και η «ευρεία ερμηνεία» της ABM, αποσκοπεί στο να επιτραπούν πειράματα στις λεγόμενες εξωτικές τεχνολογίες αλλά είναι οι παραδοσιακότερες που θα κληθούν να στηρίξουν την «πρόωρη εγκατάσταση»¹⁹.

Η επιδίωξη είναι στο βάθος πολιτική καθώς η ΕΣΣΔ δεν μπορεί παρά να αντιδράσει σε μέτρα που μοιάζουν με «κήρυξη πολέμου». Έτσι θα αποτρεπόταν κάθε αναδίωξη του Ρένκιαβικ και κάθε περαιτέρω συνδιαλλαγή με την «αυτοκρατορία του κακού». Ταυτόχρονα, με τη λήψη αυτών των αποφάσεων προκαταλαμβάνονται οι επόμενες κυβερνήσεις και αποσπάται το μάξιμουμ της υποστήριξης στα πλέον ακραία τυχοδιωκτικά σχέδια, πριν ο σημερινός πρόεδρος εγκαταλείψει τη σκηνή.

Αμυντική η στρατηγική της Ευρώπης

Η ριζοσπαστικότητα των προτάσεων που συζητήθηκαν στο Ρέγκιαδικ τάραξαν πολλά στάσιμα νερά και διατάραξαν λεπτές ισορροπίες, κάτι που εξηγεί την πληθώρα των κριτικών που, σχεδόν όλες οι πλευρές, αν και ξεκινώντας από διαφορετικές αφετηρίες, άσκησαν στους χειρισμούς του Ρήγκαν και του Σουλτς.

Το «αμάρτημα» των Ρήγκαν και Σουλτς, ήταν ότι γοητεύτηκαν από την ιδέα να παίξουν με ριζικές μειώσεις και σχεδόν την εξάλειψη των πυρηνικών όπλων, αν μάλιστα αυτό εξασφάλιζε στην Αμερική την ανεμπόδιστη ενασχόλησή της με τον «Πόλεμο των Άστρων». Ενεργώντας όμως έτσι, «άγγιξαν» τις βάσεις των μεταπολεμικών ρυθμίσεων της δυτικής ασφάλειας: τα πυρηνικά όπλα ως θεμέλιο της στρατιωτικής ισχύος και την αμερικανική (πυρηνική και συμβατική) εγγύηση για την άμυνα της Δυτικής Ευρώπης.

Στην ίδια την Αμερική, άνθρωποι σαν το γερουσιαστή Σαμ Ναν άσκησαν κριτική στον Πρόεδρο και γιατί θυσιάσε μια μεγάλη συμφωνία αφοπλισμού στο βωμό του SDI και γιατί θιάστηκε να προχωρήσει σε μια τέτοια συμφωνία, χωρίς να συνυπολογίζει τις επιπτώσεις της σοβιετικής συμβατικής υπεροχής.

Στην Ευρώπη, δεν ήταν λίγοι εκείνοι οι παράγοντες που αναστέναζαν με ανακούφιση μετά το Ρέγκιαδικ, εκφράζοντας την επίσημη λύπη τους για το ναυάγιο των διαπραγματεύσεων. Άλλοι, όπως η στρατιωτική ηγεσία του NATO, ανέλαβαν να πουν δυνατά αυτό που οι περισσότεροι σκέφτονταν. Οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις, με επικεφαλής τους Σιράκ και Θάτσερ, έκαναν έντονα παρασκηνιακά διαθήματα στην Ουάσιγκτων και εξέφρασαν δημόσια, αν και κάπως συγκαλυμμένα, τις αντιρρήσεις τους τόσο για τις ριζικές περικοπές των πυρηνικών όπλων, όσο και για τη «μηδενική λύση». (Ούτε Πέρσιγκ και Κρουζ, ούτε SS-20).

Οι ενδοσυμμαχικές διαβουλεύσεις κατέληξαν στην επεξεργασία από τους Θάτσερ και Ρήγκαν ενός συμβιβασμού που έγινε δεκτός από το Συμβούλιο Υπουργών του NATO το Δεκέμβριο του 1986. Συμφωνήθηκε χονδρικά, οι περιορισμοί στα στρατηγικά όπλα να μην ξεπεράσουν το 50%, η μηδενική λύση στην Ευρώπη να συνδυασθεί με το θέμα των πυραύλων μέσου βεληνεκούς και κάθε αλλαγή στο καθεστώς της συνθήκης ABM να γίνει μετά από διαπραγματεύσεις²⁰.

Οι Ευρωπαίοι μοιάζουν αντιφατικοί στις επιδιώξεις τους. Από τη μια ανησυχούν για τις ριζικές περικοπές του Ρέγκιαδικ, από την άλλη τάσσονται υπέρ της παραδοσιακής ερμηνείας της ABM και εναντίον της «πρώρης εγκατάστασης» του SDI. Συνεργάζονται στο SDI, αλλά βασίζουν τη στρατηγική τους στο δόγμα της πυρηνικής αποτροπής που, θεωρητικά τουλάχιστο, τορπιλλίζει η αντιβαλλιστική άμυνα.

Και στη μια και στην άλλη περίπτωση, πρόκειται κατά βάθος για την προάσπιση του στάτους κβο. Ωστόσο, αυτό το στάτους κβο είναι πια δύσκολο να διατηρηθεί, αλλά και υπονομεύει μακροπρόθεσμα το διεθνή ρόλο της Ευρώπης.

Ακριβώς το SDI αποτελεί ένα καλό παράδειγμα: Έστω και με «μισή» καρδιά, οι Ευρωπαίοι στηρίζουν το πρόγραμμα και συνεργάζονται σε αυτό, γιατί εποφθαλμιούν τα δισεκατομμύριά του, φοβούνται την «απαγωγή» των καλύτερων εγκεφάλων τους και δε θέλουν να διασπάσουν τη δυτική ενότητα. Η ενότητα όμως αυτή, τείνει να παγιώνει τα αμερικανικά και όχι τα ευρωπαϊκά συμφέροντα. Ενεργώντας έτσι στο θέμα του SDI, ενισχύουν ένα πρόγραμμα που αποβλέπει στην τεχνολογική επικράτηση της Αμερικής. Όσο για το Κογκρέσσο έχει ήδη περιορίσει τις συμβάσεις με ευρωπαϊκές εταιρείες στις απολύτως απαραίτητες. Μήπως η Ευρώπη, σε αντάλλαγμα της συνεργασίας της, έχει αυξημένο βάρος στις αποφάσεις που την αφορούν; Κάθε άλλο αφού, ήδη τώρα, πολλά χρόνια προτού τα νέα όπλα και οι τεχνολογίες προστεθούν στο οπλοστάσιο της Αμερικής, ένας

αμερικανός επίσημος, ο Κέννεθ Άντελμαν δηλώνει: «Θέλουμε πάντα τη γνώμη των συμμάχων, είναι όμως καλύτερα να μας τη δίνουν σε θέματα που γνωρίζουν καλύτερα από τη συνθήκη ABM»²¹.

Η πολυποίκιλη στρατιωτική εξάρτηση των δυτικοευρωπαϊκών χωρών από τις Ηνωμένες Πολιτείες, έχει αναπόφευκτα την τάση να μετατρέπεται και να ισχυροποιεί μορφές πολιτικής και οικονομικής εξάρτησης. Μιλώντας τελευταία σε ένα νατοϊκό σεμινάριο, ο Περλ είπε ωμά στους Ευρωπαίους: Δεν μπορείτε από τη μια να θέλετε τους πεζοναύτες κι από την άλλη να επιδοτείτε τα δημητριακά και τα AIRBUS²². Όσο ο διεθνής ρόλος της Ευρώπης στηρίζεται σε «δανεική» ισχύ, δεν μπορεί να ξεπεράσει τα πλαίσια ενός σημαντικού αλλά περιφερειακού προγεφυρώματος της Δύσης, στην Ευρασία. Οι ηγέτες της θα μοιάζουν με φτωχούς συγγενείς, τυραννισμένους από μνήμες μεγαλείων και καταδικασμένους να ακολουθούν γκρινιάζοντας.

Το παλιό αυτό «κλασικό» πρόβλημα οξύνεται τώρα από διάφορους παράγοντες, κυρίως αλλά όχι μόνο, εξωτερικούς. Πρόκειται, πρώτα από όλα, για τη διπλωματική – πολιτική πίεση που ασκεί η νέα ηγεσία του Κρεμλίνου. Η κατάσταση επιδεινώνεται επίσης για τα συντηρητικά κόμματα που βρίσκονται στην εξουσία στις βασικότερες χώρες από

– τη μακροπρόθεσμη απειλή του SDI και, ευρύτερα, των ακραίων και αμερικανοκεντρικών επιλογών της Ουάσιγκτων,

– την πρόοδο των αντιπυρηνικών ιδεών στην ευρωπαϊκή κοινή γνώμη, αλλά και σε ορισμένους ηγετικούς κύκλους στην Ευρώπη, σε συνδυασμό με την δημοφιλέστερη τώρα εικόνα μιας ανανεωμένης και φιλειρηνικής ΕΣΣΔ,

– τις ενδοευρωπαϊκές διαφορές και ιδιαίτερα τη διάσταση Βόννης–Παρισιού.

Υιοθετώντας και προτείνοντας στους δυτικούς τη σύναψη χωριστής συμφωνίας για τους ευρωπαικούς, στα χνάρια μιας παλιάς νατοϊκής πρότασης, της λεγόμενης «μηδενικής επιλογής», ο Γκορμπατσώφ εντείνει τις διαφοροποιήσεις και τους προβληματισμούς στη Δύση και φέρνει σε δύσκολη θέση τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις. Μπορεί τώρα ο στρατηγός Ρότζερς, να υπενθυμίζει στις κυβερνήσεις του NATO ότι η δυτική συμμαχία είχε κάνει την πρόταση αυτή το 1981, ακριβώς γιατί πίστευε ότι η ΕΣΣΔ δε θα τη δεχόταν ποτέ²³. Αλλά είναι πολιτικά δύσκολο να απορρίψουν την δημοφιλή αυτή πρόταση οι κυβερνήσεις που την έκαναν, όταν μάλιστα θα εμποδίζουν έτσι ένα μεγάλο θήμα προς την αποπυρηνικοποίηση της ηπείρου και την εξαφάνιση μιας μεγάλης κατηγορίας θανατηφόρων όπλων–στόχων.

Οι πρώτες αντιδράσεις άλλωστε – που έχουμε υπόψη μας γράφοντας αυτές τις γραμμές, επιθεβαιώνουν την ορθότητα της εκτίμησης για το μέγεθος της νέας πρόκλησης Γκορμπατσώφ για τους Ευρωπαίους, αφού κυμαίνονται από τις κραυγές για νέο Μόναχο του γάλλου υπουργού άμυνας έως τη σχεδόν ενθουσιώδη υποδοχή του γερμανού υπουργού εξωτερικών²⁴.

Ασυγχρόνιστος ο «άξονας» Παρίσι – Βόννη

Οι πάντες εξεπλάγησαν όταν ο καγκελάριος Κολ, που λίγους μήνες πριν συνέκρινε το Γκορμπατσώφ με το Γκαίμπελς και είναι γνωστός για την έντονα φιλοαμερικανική στάση του, εγκωμίασε τις σοβιετικές μεταρρυθμίσεις και πρωτοβουλίες. Ταυτόχρονα, υιοθέτησε δημόσια την παραδοσιακή «ερμηνεία» της ABM, μία μέρα πριν δεχθεί τους απεσταλμένους που έστειλε ο Πρόεδρος Ρήγκαν να εξηγήσουν την «ευρεία ερμηνεία». Ενθάρρυνε εξάλλου το δήμαρχο του Δυτικού Βερολίνου να συμμετάσχει στις γιορτές για τα 750 χρόνια της πόλης στο Ανατολικό της τμήμα. Και η πανίσχυρη Ντώτσε Μπανκ εκδήλω-

σε τη δυσφορία της για τους αμερικανικής εμπνεύσεως περιορισμούς στις εξαγωγές προς την Ανατολή²⁵.

Με αυτή τη θεαματική στροφή, η Βόννη άφησε το Παρίσι μόνο να υπερασπίζεται ένα ελαφρώς παλιωμένο αντισοβιετισμό. Πράγματι ένας γάλλος υπουργός είχε χαρακτηρίσει «στάχτη στα μάτια» τις πρωτοβουλίες Γκορμπατσώφ (ο κ. Νουά), ενώ ο Υπουργός Εξωτερικών άσκησε πρόσφατα δριμυία κριτική στη «μηδενική επιλογή», ειρωνεύτηκε εμμέσως το σοβιετικό μορατόριουμ στις δοκιμές και δήλωσε ότι η χώρα του όχι μόνο θα συνεχίσει τις δοκιμές της, αλλά και προτίθεται να προσθέσει χημικά όπλα στο οπλοστάσιό της²⁶.

Οι διαφορές αυτές αντανακλούν βαθύτερες αιτίες. Το βάρος της ιστορίας και της γεωγραφίας δεν είναι ευκαταφρόνητο στην περίπτωση της Γερμανίας. Ακόμα και μια περιορισμένη, «τακτική» χρήση των πυρηνικών όπλων στην Κεντρική Ευρώπη θα αφάνιζε το γερμανικό έθνος σαν τέτοιο. Ένα τμήμα άλλωστε αυτού του έθνους βρίσκεται στην Ανατολή. Η Γερμανία κουβαλάει ακόμα, όχι μόνο το βαρύ φορτίο μιας ηττημένης, κατακτημένης, διχοτομημένης και διαπομπευμένης χώρας, αλλά και την ιστορική εμπειρία των καταστροφών που γνώρισε στα τέλη του περασμένου πολέμου και που δεν έχουν κοινό μέτρο με αυτές που έζησαν Γάλλοι, Άγγλοι και Αμερικανοί.

Ήδη από τη δεκαετία του 70, οι μελέτες του Ινστιτούτου (μετέπειτα Εταιρείας) Μαξ Πλανκ για τις Κοινωνικές Επιστήμες, γύρω από τις συνέπειες μιας σύγκρουσης στην Ευρώπη, είχαν συγκλονίσει ακόμα και τμήμα του συντηρητικού πολιτικού κατεστημένου της Δυτικής Γερμανίας²⁷. Στα πλαίσια του ίδιου οργανισμού, μια ομάδα ερευνητών, με τη συνδρομή ανώτερων γερμανών αξιωματικών, προσπάθησαν να αναπτύξουν μια εναλλακτική πρόταση για τη γερμανική άμυνα, απορρίπτοντας τις αντιλήψεις της AIRLAND BATTLE και της «ευέλικτης απάντησης». Η σχολή αυτή προτείνει μια κατ' εξοχήν «αμυντική» και συμβατική άμυνα, στηριγμένη στις μικρές ευέλικτες ομάδες από ντόπιους και την υψηλή τεχνολογία. Τα πυρηνικά όπλα, απομακρυσμένα από το γερμανικό έδαφος, αποτελούν το ύστατο και όχι ένα από τα πρώτα καταφύγια της δυτικής άμυνας. Ακόμα, η σχολή αυτή, γνωστή σαν «τεχνολογικό αντάρτικο», αμφισβητεί δόγματα όπως ο καλύτερος τρόπος άμυνας εναντίον ενός όπλου είναι το ίδιο το όπλο (κυρίως πρόκειται για τα θεωρακισμένα), παίρνει υπόψη της την εδαφική διαμόρφωση της Κεντρικής Ευρώπης, εμπνέεται από αρχές «λαϊκής άμυνας» και προσπαθεί με δυο λόγια να λύσει το πρόβλημα οργάνωσης μιας άμυνας που να μην αποτρέπει περισσότερο τον αμυνόμενο από ότι τον επιτιθέμενο²⁸.

Στην Ουάσιγκτων θα μπορούσαν να ανταλλάξουν τη Φραγκφούρτη με τη Λειψία. Ακόμα κι ο Στράους όμως δεν έχει μεγάλη διάθεση να αυτοκτονήσει σε εφαρμογή των στρατηγικών δογμάτων του ΝΑΤΟ. Ακόμα και οι πιο συντηρητικές πολιτικές δυνάμεις στη Γερμανία, είναι υποχρεωμένες να παίρνουν υπόψη τους τις ειδικά γερμανικές και εθνικές ακόμα (δεδομένου του χωρισμού της χώρας) ιδιαιτερότητες και ευαισθησίες.

Διαφορετική είναι η θέση και η στάση της Γαλλίας. Από τη γκαλλική παράδοση ανεξαρτησίας δεν έχουν μείνει πολλά πράγματα, αν εξαιρέσουμε τα γαλλικά πυρηνικά όπλα. Οι «γκαλλικοί» του Σιράκ είναι μάλλον λάτρεις της «φιλελεύθερης Αμερικής» του Ρήγκαν, όσο για το Σοσιαλιστικό Κόμμα δεν έκρυψε τον φιλοατλαντισμό του και το 1983 ο Μιττεράν έδινε μαθήματα εξωτερικής πολιτικής στους γερμανούς συντρόφους του. Η γαλλική διανόηση, αφού πέρασε σχεδόν ολόκληρη από τις παρυφές τουλάχιστο του ΚΚ, όταν αυτό είχε ακόμα το ζωντανό φωτιστέφανο της αντίστασης και ο σταλινισμός μεσουρανούσε, έχει τραθηχεί τώρα στο άλλο άκρο, λες και τυραννιέται από ένα ασυνείδητο αίσθημα ενοχής.

Και οι τρεις τελευταίοι Υπουργοί Άμυνας της Γαλλίας, Ερνύ, Κιλές και Ζιρώ ετάχθησαν αναφανδόν κατά μιας συμφωνίας για τους ευρωπαϊκούς. Οι γάλλοι ιθύνοντες φοβούνται ότι η διάλυση των όπλων αυτών θα θέσει αναπόφευκτα το θέμα των δικών τους

πυρηνικών δυνάμεων, μόνων πλέον, μαζί με τις βρετανικές, εμποδίων στην αποπυρηνικοποίηση της ηπείρου. Ήδη άλλωστε τίθεται θέμα για τους γαλλικούς τακτικούς πυραύλους «Πλούτων» και «Άδης».

Αλλά η ανεξάρτητη πυρηνική δύναμη αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της γαλλικής αμυντικής πολιτικής και υποστηρίχτηκε σθεναρά κατά καιρούς από όλα τα πολιτικά κόμματα της χώρας, ακόμα κι από το ΚΚΓ. Μετά την Ινδοκίνα και την Αλγερία, στα αλήθεια πόσα πράγματα μένουν να θυμίζουν την παλιά γαλλική αυτοκρατορία; Μονάχα τα πυρηνικά όπλα, η Ντασσώ και μερικά νησάκια στον Ειρηνικό που έχουν το προνόμιο να φιλοξενούν τις εκρήξεις των ατομικών όπλων.

Αλλά χωρίς τη στρατιωτική της ισχύ, η Γαλλία θα βρισκόταν σε υποδεέστερη θέση ως προς τη Δυτ. Γερμανία στα πλαίσια της Ευρώπης. Μεσαία δύναμη, με φιλοδοξίες μεγαλύτερες από τις δυνατότητές της, η Γαλλία χρησιμοποιεί τα όπλα της ως μέσο για να παίξει ένα ρόλο μεγαλύτερο από αυτόν στον οποίο ανταποκρίνονται κανονικά τα μέσα της. Όσο για την αποπυρηνικοποίηση της Ευρώπης προκαλεί ανατριχίλα στους Γάλλους ιθύνοντες, καθώς μάλιστα τους θυμίζει την πολύ μακρινή έστω, προοπτική της ένωσης δύο από τις μεγαλύτερες οικονομικές δυνάμεις του κόσμου: της Δυτικής και της Ανατολικής Γερμανίας.

Έτσι, μια παράξενη ειρωνεία της ιστορίας έφερε τη Γαλλία στην τραγελαφική θέση, να χρειάζεται την αμερικανική παρουσία στην Ευρώπη, για να διατηρήσει τα μέσα της «ανεξαρτησίας» της.

Από τον τακτικό πυρηνικό πόλεμο στη συμβατική άμυνα

Οι συζητήσεις για τους ευρωπυραίους και πολύ περισσότερο η ενδεχόμενη καταστροφή των όπλων αυτών, αναγκαστικά εντείνουν και τροφοδοτούν τους προβληματισμούς για τις σχέσεις με την Ανατολή και ειδικότερα για την οργάνωση της ευρωπαϊκής άμυνας που, τον τελευταίο καιρό, είχαν ούτως ή άλλως αποκτήσει ευρύτερο πολιτικό ενδιαφέρον για την κοινή γνώμη στην Ευρώπη, ξεπερνώντας το στενό κύκλο των ειδικών στα στρατηγικά θέματα.

Ένα παράδειγμα αυτών των ζυμώσεων είναι η τελευταία πρόταση του Χέλμουτ Σμιτ για την οργάνωση μιας ενιαίας ευρωπαϊκής άμυνας, με τη συνένωση του γαλλικού και του γερμανικού στρατού υπό ενιαία διοίκηση, υπό Γάλλο διοικητή και ενταγμένη ως σύνολο στη δομή της Ατλαντικής Συμμαχίας. Η Γαλλία θα μπορούσε να διατηρήσει, καταβάλλοντας το κόστος της, την ανεξάρτητη πυρηνική δύναμη που θα χρησίμευε ως η πυρηνική αποτροπή της Ευρώπης²⁹.

Αξίζει επίσης να σημειωθούν, οι έντονα αντιπυρηνικές θέσεις που υιοθετούν τόσο το βρετανικό Εργατικό Κόμμα, όσο και οι Γερμανοί Σοσιαλδημοκράτες. Αλλά και δεν είναι λίγες οι χώρες – μέλη του ΝΑΤΟ που έχουν κάποιες μορφές προβλήματα με τη συμμαχία. Ειδικά η νορβηγική κυβέρνηση Μπρούτλαντ προτίθεται να φέρει προς συζήτηση στη Συμμαχία το δόγμα της μη πρώτης χρήσης των πυρηνικών όπλων που, λογικά συνδέεται με την οργάνωση κάποιας μορφής εναλλακτικής άμυνας³⁰. Ο ρόλος της Ελλάδας είναι επίσης πολύ γνωστός.

Στο μεταξύ, όλα τα γκάλλοπ δείχνουν το Μιχαήλ Γκορμπατσώφ να προηγείται σε δημοτικότητα του Ρόναλντ Ρήγκαν μεταξύ των Ευρωπαίων. Πολιτικό πλεονέκτημα που γίνεται ακόμα σημαντικότερο, αν συνδυαστεί με τις τελευταίες δημοσκοπήσεις για τη στάση των Ευρωπαίων στα αμυντικά θέματα.

Σύμφωνα με αυτές, μία πλειοψηφία Βρετανών, Γάλλων και Ιταλών και μια ισχυρή μειοψηφία δυτικογερμανών (44%) τάσσεται εναντίον της διατήρησης των σημερινών στρατιω-

τικών σχέσεων με τις ΗΠΑ στα πλαίσια του ΝΑΤΟ. Και στις τέσσερις αυτές χώρες, η μεγάλη πλειοψηφία τάσσεται εναντίον της παρουσίας αμερικανικών πυρηνικών όπλων στο έδαφος της Ευρώπης και κατά της συνεργασίας στο SDI. Αξιοσημείωτα είναι τα ποσοστά υποστήριξης της «αιρετικής» ιδέας, μια ενιαία ευρωπαϊκή άμυνα να στηριχτεί αποκλειστικά σε μη πυρηνικά, συμβατικά μέσα: Την υποστηρίζει το 25% των Γάλλων, το 29% των Γερμανών, το 35% των Βρετανών και το 70% των Ιταλών³¹.

Βεβαίως οι στρατηγικές επιλογές είναι «πολύ σοβαρό θέμα» για να προσαρμοσθούν τα κόμματα στα γκάλλοπ! Αλλά πάντως, υπάρχει ένα πολιτικό κλίμα ευνοϊκό για νέες ιδέες και πρωτοβουλίες.

Το παιχνίδι του Γκορμπατσώφ και η Ευρώπη

Αποσυνδέοντας το θέμα των ευρωπυραύλων από τα υπόλοιπα ζητήματα, ο σοβιετικός ηγέτης κλέβει πάλι την παράσταση, παίρνοντας την πρωτοβουλία των κινήσεων και προλαβαίνοντας πιθανόν την υποβολή της ίδιας πρότασης από την άλλη πλευρά. Αντί να περιμένει τον επόμενο Πρόεδρο, προσφέρει ένα σωσίβιο στον τωρινό.

Μειώνει βέβαια έτσι την πίεση που ασκούσε στο SDI, αλλά έτσι κι αλλιώς, δε φαινόταν γρήγορα στον ορίζοντα μια λύση στο πρόβλημα. Άλλωστε, δημιουργεί έτσι στον Πρόεδρο την ηθική τουλάχιστο υποχρέωση να κόψει κάπως τη φόρα στα γεράκια του και κρατάει ζεστό το θέμα των εξοπλισμών στην παγκόσμια κοινή γνώμη. Αν η συμφωνία κλείσει θα πάει στην Ουάσιγκτον κι οι δυο ηγέτες θα την παρουσιάσουν σαν προσωπικό θρίαμβο της πολιτικής τους. Κι έχουν κι οι δυο ανάγκη από μια τέτοια επιτυχία.

Αλλά, αν και τυπικά η πρόταση απευθύνεται στις Ηνωμένες Πολιτείες, ο ουσιαστικός αποδέκτης είναι η Ευρώπη που, με αφορμή τους πυραύλους μέσου βεληνεκούς, καλείται τώρα να αποσαφηνίσει το ρόλο της και να αποφασίσει το είδος των σχέσεων που θέλει με την Ανατολή.

Ένα ερώτημα που τίθεται είναι κατά πόσο πρόκειται για μια στροφή της σοβιετικής πολιτικής προς την Ευρώπη ή για μια συγκυριακή πρωτοβουλία, προορισμένη απλά να επιτρέψει μια θεαματική επιτυχία στο Γενικό Γραμματέα, εν όψει της συνδιάσκεψης του 1988;

Ορισμένοι υπενθυμίζουν την πρόσκληση της Θάτσερ στη Μόσχα, στη διάρκεια ενός προεκλογικού έτους. Πιστεύουν ότι το Κρεμλίνο προτιμά τη Θάτσερ στη Ντάουνινγκ Στρητ και γιατί θέλει τις υπηρεσίες της σε ένα διάλογο με το Ρήγκαν και γιατί φοβάται, κατά βάθος, τις ιδέες των Εργατικών για μια Ευρώπη χωρίς Αμερικανούς. Διατείνονται ότι η ΕΣΣΔ βλέπει με καχυποψία τα σχέδια μιας ενωμένης Ευρώπης, φοβάται κι αυτή την ενοποίηση της Γερμανίας και δεν επιθυμεί την αποχώρηση των πεζοναυτών, αφού αυτή θα αυξήσει την πίεση για αντίστοιχη αποχώρηση των σοβιετικών στρατευμάτων από την Ανατολική Ευρώπη. Τέλος ισχυρίζονται ότι το σοβιετικό πολιτικό προσωπικό που, ήδη από την εποχή του Μπρέζνιεφ και ιδίως του Αντρέωφ, επεδίωκε μία περισσότερο «ευρωπαϊκή» (και «κινεζική») εξωτερική πολιτική, έχει τώρα μπει υπό αυστηρό έλεγχο³².

Παρά τα στοιχεία αλήθειας που μπορούν να έχουν τέτοια επιχειρήματα και αναλύσεις, δεν μας επιτρέπεται να αγνοήσουμε μια σειρά από μικρά αλλά σημαντικά σημάδια, που τελευταία εκπέμπει η Μόσχα. Ας αναφέρουμε μόνο την αναφορά του Γκορμπατσώφ στην «κοινή ευρωπαϊκή εστία μας»³³, την τωρινή δεκτικότητα των σοβιετικών στην ιδέα της ευρωπαϊκής ένωσης³⁴, την έκκληση Χόνεκερ προς Κολ για τους ευρωπυραύλους, με ειδική αναφορά στο ιδιαίτερο γερμανικό συμφέρον³⁵, τις τουλάχιστο ασυνήθιστες επαφές με τη Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση³⁶, τη διάθεση συζήτησης του προβλήματος της στρατιωτικής ισορροπίας στην Ευρώπη (αν και το Γενικό Επιτελείο απορρίπτει κατηγορηματικά

την εκδοχή της σοβιετικής υπεροπλίας), την πρόταση για συμμετοχή στο Εύρηκα κλπ.

Είναι λάθος σε μια εποχή ριζικών αλλαγών στην ΕΣΣΔ να προβάλλονται άκριτα στο παρόν και στο μέλλον αντιλήψεις που πράγματι καθόρισαν σε ορισμένες περιόδους τη σοβιετική εξωτερική πολιτική. Ποιος άλλωστε περίμενε τις πρωτοβουλίες των δύο τελευταίων ετών; Η νέα σοβιετική ηγεσία, όχι μόνο διακρίνεται για τη σαφώς πολιτικότερη αντίληψή της για τον κόσμο, αλλά και αναζητά επίμονα νέους τρόπους για την εξυπηρέτηση των εθνικών συμφερόντων της χώρας της, περιφρονώντας συχνά παγιωμένες αντιλήψεις και προκαταλήψεις. Η ΕΣΣΔ, πολύ περισσότερο μια δημοκρατικότερη ΕΣΣΔ, έχει περισσότερα να κερδίσει και λιγότερα να χάσει από μια ενωμένη και ανεξάρτητη Ευρώπη, από ότι από την πρόσδεση της τελευταίας στο άρμα της Ουάσιγκτων. Υποτιμάμε το Γκορμπατσώφ, αν νομίζουμε ότι αυτή η σκέψη δεν περνάει απ' το μυαλό του.

Αλλά η υλοποίηση μιας τέτοιας πολιτικής, εκτός από τα πολλά άλλα εμπόδια που ασφαλώς θα έχει να ξεπεράσει, εξαρτάται και από τον τρόπο που οι πολιτικές δυνάμεις της Ευρώπης θα ανταποκριθούν στα ανοίγματα των σοβιετικών. Ο τρόπος αυτός, θα καθορίσει τη μορφή της συνεργασίας και την έκταση του ανταγωνισμού ανάμεσα στην Ευρώπη και την ΕΣΣΔ.

Το 1988 θα είναι ασφαλώς η χρονιά της μοσχοθήτικης συνδιάσκεψης. Το 1987 θα την προετοιμάσει. Λογικά, νέες διπλωματικές πρωτοβουλίες της ΕΣΣΔ πρέπει να αναμένονται μέσα στη χρονιά το πιθανότερο σε περιφερειακά θέατρα (Ευρώπη, Αφγανιστάν, Κίνα).

10 Μαρτίου 1987

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Monde, 4.3.87.
2. Int. Herald Tribune, 6.3.87.
3. Times, 3.3.87.
4. Ακόμα κι από τους Αμερικανούς. Η Wall Street Journal καλεί σε κύριο άρθρο της (4.3.87) τους Ευρωπαίους να παύσουν άλλα να λένε δημόσια και άλλα να προτρέπουν τους Αμερικανούς να κάνουν. Προφανώς, ο Ρήγκαν δεν επιθυμεί να πληρώσει αυτός το πολιτικό κόστος μιας άρνησης της πρότασης Γκορμπατσώφ.
5. Μιχαήλ Γκορμπατσώφ: *Για την ανασυγκρότηση και την πολιτική στελεχών του κόμματος*, εκδόσεις πρακτορείου «Νοβόστι».
6. Τον όρο «επανάσταση» χρησιμοποίησε για πρώτη φορά στον περίφημο λόγο του Χαμπαρέσκ, τον Ιούλιο του 1986.
7. Libération, 8.3.87.
8. Βλ. Monde Diplomatique, Juin 1986, για μια ανάλυση του φαινομένου.
9. George F. Kennan: *The Nuclear Delusion*, Pantheon Books, New York, 1983.
10. Newsweek, 27.10.86.
11. Δες το πολύ ενδιαφέρον γκάλλοπ για την άμυνα, σε τέσσερις ευρωπαϊκές χώρες, Guardian, Libération, 14.2.87.
12. Για τη στάση του Κογκρέσου στα θέματα αφοπλισμού βλ. Bulletin of the Atomic Scientists Jan-Feb. 1987.
13. Wall Street Journal, κύριο άρθρο, 6.10.86.
14. Καθημερινά, ο αμερικανικός τύπος θρίθει παρόμοιων αποκαλύψεων. Μια συστηματική ανάλυση του φαινομένου μπορεί κανείς να βρει στο βιβλίο του Sidney Blumenthal *The rise of the counter-establishment*. Επίσης ενδιαφέρουσα είναι η σύνοψη του Φαμπρίτσιο Τονέλο, στη Monde Diplomatique (Janvier 1987).

15. Στην ομάδα συμμετείχαν ο ακροδεξιός μεγιστάνας της μπίρας Κουρς, οι πολυκατομυριούχοι Νταρτ και Μπέντετσεν, των Champion Industries, ο απόστρατος πτέραρχος Γκράχαμ κι ο πατέρας της αμερικανικής υδρογονοβόμβας Τέλλερ. Δες, εκτός από το άρθρο του Τονέλο στη *Monde Diplomatique*, το *New York Review of Books*, 11.4.85 και το άρθρο των Wiesner και Τσίπη, στην *Int. Herald Tribune*, 13.11.86.
16. Αυτή φαίνεται τουλάχιστο η επικρατέστερη εκδοχή. Βλ. *Wall Street Journal*, 28.10.86, *Int. Herald Tribune*, 27 και 28.10.86 και, ιδίως, *Newsweek*, 1.12.86.
17. *Guardian Weekly*, 18.1.87.
18. Για το θέμα της SALT II, βλ. *Int. Herald Tribune*, 24, 26 και 28.6.86, *Time*, 23.6.86, *Guardian Weekly*, 8.6.86.
19. Για την «πρόωρη εγκατάσταση» βλ. *U.S. News and World Report*, 9.2.87, *Guardian Weekly*, 25.1.87 και 1.2.87, *Int. Herald Tribune*, 7, 12 και 16.2.87, *Point*, 16.2.87, *Times*, 13.2.87, *New York Times*, 8.2.87.
20. Για τις αντιδράσεις μετά το Ρένκιαθικ, δες το συνθετικό κομμάτι του *Time*, 27.10.86, και του *Newsweek*, 1.12.86, οι νατοϊκές ανησυχίες για τη μηδενική λύση, *Guardian*, 17.10.86, *Monde*, 20.10.86 κλπ., για τις ευρωπαϊκές αντιδράσεις στις περικοπές των όπλων, *Financial Times* 17.10.86, *Times* 17.10.86, *Point*, 29.9.86 (προκαταβολική προειδοποίηση!), κλπ. για το Συμβούλιο Υπουργών του NATO, όλες οι μεγάλες εφημερίδες, 12, 13 και 14.12.86. Για μια σύνοψη των εξελίξεων, που απασχόλησαν καθημερινά το μεγάλο δυτικό τύπο, βλ. τις ανταποκρίσεις του Στ. Ευσταθιάδη στο Βήμα.
21. Για τις δηλώσεις 'Αντελμαν και οι ενδοσυμμαχικές τριβές για την ABM, βλ. *Point*, 16.2.87, *Time* 23.2.87, *Times*, 13.2.87, *Financial Times*, 7.2.87, *Int. Herald Tribune*, 26.2.87.
22. *Point*, 29.1.87.
23. Η δήλωση Ρότζερς στον *Guardian*, 3.3.87. Έχει γίνει πια κοινός τόπος η άποψη αυτή για τα πραγματικά κίνητρα των δυτικών, όταν έκαναν την πρόταση, βλ. Michel Tatu: *La bataille des euro-missiles*, Cahiers de la fondation pour les études de défense nationale, 1983 και *Monde*, 6.3.87. Το *Newsweek* αποκαλεί την πρόταση τμήμα «προπαγανδιστικού σώου» και ο Tatu «στάχτη στα μάτια» των ευρωπαίων. Την ίδια θέση υιοθετεί κι ο Χαίηγκ στα απομνημονεύματά του.
24. Μια σύνοψη των γαλλικών αντιδράσεων, στη *Monde*, 6.3.87.
25. *Int. Herald Tribune*, 26.2.87, *Newsweek*, 9.3.87.
26. *Monde*, *Financial Times*, 20.2.87.
27. «Kriegsfolgen und Kriegsverhütung» München, 1971.
28. Franz Uhle-Wettler: *Chumps de bataille Mitteleuropa*, Hérodofo, No 28, Janvier-Mars 1983.
- Dieter S. Lutz: *Scénarios de guerre*, στο ίδιο Horst Afheldt: *Pour une défense non suicidaire en Europe*, La Découverte, Paris, 1985.
29. *Guardian*, 26.2.87.
30. Η Νορβηγία και η Δανία φλερτάρουν με την αποπυρηνικοποίηση της Σκανδιναβίας. Το Βέλγιο κι ο Καναδάς επανεξετάζουν την έκταση της συνεισφοράς τους στο NATO. Η Ισπανία θέλει περιορισμό της αμερικανικής παρουσίας. Ακόμα κι η Γροιλανδία γνωρίζει (τοπική) κυβερνητική κρίση, λόγω του ραντάρ στη Θούλη και της ABM., βλ. *Guardian*, 26.2.87.
31. *Libération*, 16.2.87.
32. Βλ. λ.χ. τις αναλύσεις των Walker και Su Rego (*Guardian*, *Libération*, 4.3.87).
33. Στη δήλωσή του εκ μέρους της σοβιετικής ηγεσίας, 28.2.87.
34. Δες τη σημαντική ανταπόκριση της *Monde*, 24.2.87.
35. *Monde*, 4.3.87.
36. *Monde*, 19.2.87.